

Gúti Erika

Sivirsky nyomán – adalékok a holland–magyar kulturális kapcsolatokhoz

Sivirsky Antal (1909–1993), író, publicista, műfordító, filológus Budapesten született, 1921-től pedig Hollandiában élt. Munkásságát a holland–magyar kulturális kapcsolatok támogatásának, pártfogásának szentelte. A jelen írás Sivirsky munkáin keresztül tekinti át a holland–magyar kulturális kapcsolatokat a 19. századtól a 20. század végéig.

Sivirsky pedagógiai tanulmányait Bredában, majd az amszterdami tanárképző főiskolán végezte, később pedig a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen folytatott tanulmányokat. Kezdetben középiskolai hollandnyelv-tanárként dolgozott, majd 1971-től 1975-ig az Utrechti Egyetem Magyar Intézetének nyelvészeti vezetőjeként működött. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság választmányának tagja, a filológiai tudományok kandidátusa. Foglalkozott nyelvészettel, irodalomtörténettel, műfordítással (Mikszáth Kálmán, Déry Tibor, Illyés Gyula, József Attila műveit fordította hollandra); írt regényeket, színműveket, nyelvkönyvet és szótárt is. Íme, néhány a művei közül: *De roode Donau* (regény, 1938); *Het beeld der Nederlandse literatuur I–II.* (1959–60); *Holland nyelvkönyv* (1957); *Magyarország a 19. századi holland irodalom tükrében* (1973); *Overrict van de Hongaarsche cultuur* (1983), valamint *A holland–magyar kulturális kapcsolatok öt évszázada* (1986).

Magyarország a 19. századi holland irodalom tükrében (1973) című munkája olyan enciklopédikus jellegű mű, amelyben stílustörténet, világszemlélet, kritika és életrajzi elemek szerves egységben jelennek meg. Az alapfogalmak tisztázását követően a szerző tárgyalja a holland történelem meghatározó eseményeit és vonásait, Hollandia irodalmának 19. századi irányait, azt, hogy miként tükröződött az 1848/49-es forradalom és szabadságharc a hollandiai irodalomban, az ott megjelenő magyar témákat (Szent Erzsébet, Szent Margit, Bánk bán, Szigetvár eleste, Batthyány halála, a Wesselényi-féle összeesküvés) és a holland–magyar kulturális csere kezdeteit. Kötetét fordításjegyzék, névmutató, a magyar vonatkozású fontosabb közlemények kronologikus sorrendjének áttekintése teszi teljessé.

Külön fejezetet szán írói nevén A.S.C. Wallisnak, aki az Apáczai utódként emlegetett Antal Géza felesége volt, és nem melleleg annak az Opzoomernek Adél nevű lánya, akitől Antal az utrechti egyetemen teológiát hallgatott. Sivirsky feltevése szerint Antal segíthette Wallist Madách művének a fordításában, amely végül *De tragedie van den mensch* címmel 1887-ben jelent meg. A fordítást és a 48 oldalas bevezetőt a *Het nieuws van den dag* (Napi hírek) napilap közölte. Két évvel később Wallis a *De gids*-ben (Útmutató) – amely akkor, 1889-ben a magyar kultúra közvetítését vállalta, és máig az egyik legrangosabb irodalmi folyóirat – Petőfiről 49 oldalas tanulmányt közöl, amit versek és versrészletek fordításával illusztrál. A *De gids* augusztusi számában Wallis Tompa Mihály, Vajda János és Arany költészetét ismerteti, a novemberi számban pedig Tóth Kálmánról szól. Antal Géza ekkor teológiai akadémiai előadásaiban, majd püspöki szónoklataiban, továbbá vidéki és fővárosi lapokban képviseli a holland–magyar közös ügyeket. A kiadók is szívesen fordulnak hozzá, például akkor is, amikor felkérlik a *Koloman von Tisza* (Tisza Kálmán) című monográfia elkészítésére. Sivirsky ebben a munkában is rámutat arra, hogy a holland romanticizmus éppen ellentéte volt a magyarnak, ami holland oldalon megnehezítette a magyar forradalmi és népies irodalom befogadását, és a magyar népies irodalom félre-, sőt meg nem értéséhez vezetett. Fenntartásokkal ír Ritschl Gizáról, aki bár recenzensei szerint az eltérő mérték (hangsúlyos) és ritmus, valamint a képesbeszéd használatával új szintet hozott a holland irodalomba, a polarista F. van Eeden szerint „primitív népek érdekes művésziességét” képviseli. Sivirsky szerint azonban amit a recen-

zensek népi költészetnek tartanak, valójában Giza „mélységesen individualista, allegorikus versei” (1973: 164).

Sivirsky 1973-as munkájában a fordítókkal és a fordítók felelősségével is foglalkozik. Jókai átültetését, értékeinek közvetítését ugyanis műfordítói teljesen ellehetetlenítették azzal, hogy téves fordításaikkal hamis, torz képet festettek a Jókai-művek eredeti világáról. A magyar irodalom egyébként többnyire német és angol közvetítéssel tört be Hollandiába; az 1860-as években már mind angol, mind német nyelvterületen lehetett olvasni magyar regényeket angolul, illetve németül.

A 19. század végére az 1848-as alkotmánynak, a katolikusok egyenjogúsításának (1853), majd a szocializmus előretörésének köszönhetően átalakult a holland társadalom. Az irodalomban a századfordulóra a romantikus-biedermeiert felváltotta a költészetben az esztéticizmus, a prózában és a drámában pedig a naturalizmus, amely az alacsonyabb társadalmi rétegeket és azok kizsákmányolását szolgáltatta meg. A társadalmi-kulturális fordulat azonban csak évtizedekkel később szilárdult meg, a konzervatívok a változást nem tartották haladásnak, az irodalom eltávolodását a tételes kereszténységtől bűnös elhajlásnak tartották.

Sivirsky másik, a hungarológia szempontjából fontos munkája, *A holland–magyar kulturális kapcsolatok öt évszázada* (1986), hasonló céllal és igényességgel készült. Maga a mű a Holland Királyi Nagykövetség megbízásából készült az 1968. február 14-én, Budapesten, a Holland Királyság és a Magyar Népköztársaság között megkötött kulturális egyezmény 18. évfordulójára, annak apropóján, hogy 1986-ban Magyarországon holland, majd 1987-ben Hollandiában magyar kulturális hónapot tartottak. A füzet 2 500 példányban jelent meg Hágában, és az *Előszón* kívül a következő fejezeteket tartalmazza: *A humanisták (1481–1600)*, *A peregrinusok (1600–1800)*, *Hungarológia Hollandiában (19. század)*, *Kölcsönös kapcsolatok (1885)*, *De Stijl, Ma, Bauhaus*, valamint *A kulturális egyezmény (1968)*. (A 19. századot megelőző időszakot ehelyütt nem tárgyalom, a magyar–holland kapcsolatokat a *Hungarológia Hollandiában* című fejezettől mutatom be.)

A 19. századi holland–magyar, illetve magyar–holland kulturális kapcsolatok érdekes fordulatot vettek a század elején, ugyanis 1817-ben a bécsi kormány betiltotta a református diákok külföldi továbbképzését, a reformáció 300 éves évfordulójának megünneplése a bécsi kormány rosszallását váltotta ki. 1856-ig csak 9 magyar ösztöndíjas tanult Hollandiában (1986, 20).

A magyar kultúra hollandiai megjelenését elsőként Ladislav Holics Shekely *Georg Schobri de rooverhoofdman van Hongarije* (Sobri Jóska, magyarországi rablóvezér) című ponyvaregénye fémjelezte. Ezt hamarosan követte W.A.C. de Jonge *Pest en Presburg* (1843) című szociográfiái és művelődéstörténeti tanulmánya, amelyben a megfestett magyarországi közállapotok megdöbbenést váltottak ki a hollandokból, ahogyan az 1848-as szabadságharcot követő 1849-es megtorlás is. Az embertelenség ellen nemcsak a holland liberális, de konzervatív oldalon is felszólaltak, mint például Isaac de Costa *De chaos en het licht* (Káosz és a fény, 1859) című korénekeiben, vagy Eeltsje Halbertsma *Batthyany's dead. Ut de oarloch fen Eastenryk tsjin Hongarye* (Batthyány halála. Ausztria Magyarország ellen viselt háborújáról, vádbeszéd és buzdítás) címmel írt fríz nyelvű versében (1849. nov. 2.). A politikai események felkeltették az érdeklődést a magyarság iránt, így egyúttal a magyar irodalom iránt is. A történelmi és politikai események nyomán könyvek jelentek meg Magyarországról, mint például M. L. Kan és A. Dickhuizen *Hongarije en de Hongaren* (Magyarország és a magyarok) címmel készült történelmi és földrajzi részekből álló összefoglaló munkája; ennek első, 608 oldalas történelmi kötete 186 oldalt szentelt a szabadságharcnak.

Ekkor kezdődött meg a magyar regények hollandra fordítása is. A magyar klasszikusok megjelenése Jósika Miklós német nyelvű *Die Familie Maillott* (1856) c. regényének hollandra való átültetésével kezdődött, amit Eötvös József *Elbeszélések* című kötetének *Hongaarsche dorpsverhalen* (1863) címmel megjelent fordítása követett. Jókai *Az új földesúr* c. regényének

fordítása azonban – *De nieuwe landheer* (1869) –, amelyet angolból ültettek át hollandra, nem aratott osztatlan sikert a korábban már említett okok miatt. Ezzel ellentétben Eötvös Józsefnek *A falu jegyzője* (1874) és *A karthausi* (1875) c. regénye pozitív fogadtatásban részesült, s ezek mellett a szerző *Gondolatok* c. meditációi is megjelentek hollandul (1874). Jókai *Sárga rózsa* című regénye F.C.H. Sasburg fordításában majdhogynem a magyar irodalom ellenpropagandája lett. A fordított szöveg dagályos stílusú, a csikós és a gulyás a holland arisztokraták nyelvén társalog, néhol pedig magyar szöveg keveredik a holland közé – ezeket a fordító lábjegyzetben úgy-ahogy lefordítja, egy-egy magyar népdalt vagy népdaltöredéket pedig német fordításban közöl. A kiadó visszautasította a kéziratot.

Az ebben az időszakban kiadott lexikonok és enciklopédiák keveset foglalkoztak Magyarországgal. Az *Algemeen woordenboek voor kunsten en wetenschappen* (Művészet és tudomány általános szótára) c. munka nyolc kötete, amely 1820–29 között jelent meg, majd 1833–34 között újabb 7 kötetel egészült ki, mindössze kétharmad oldalnyi szöveget szánt hazánknak, majd a pótkötetekben még kettőt.

Ezzel szemben a 15 kötetes *Algemeene Nederlandsche Encyclopedie* (Általános holland enciklopédia) (1865–68) már magyar vonatkozású irodalomtörténeti áttekintést is tartalmazott, illetve a magyar szerzőkről is közölt rövid leírást. Több tévedés is bekerült azonban a kötetbe. Például a magyar kultúra kiemelkedő képviselőiként Zrínyi előtt a matematikus Boscovithot és a történész Flacust említi az enciklopédia. Előbbi nagy valószínűséggel a dalmát jezsuita csillagász, matematikus és fizikus, Ruggero Giuseppen lehetett, míg Flacus Vlacich Mátyás (1520–1575) isztriai luteránus egyháztörténész.

Az 1905-ös *Vivat's geillustreerde encyclopedie* (Vivat illusztrált enciklopédiája) szintén tartalmaz pontatlanságokat. Például Szlemenics Pál (1783–1853) jogi író Szlamentez néven szerepel, vagy Georch Illés (1772–1835) ügyvéd, MTA tag, Pest és más megyék táblabírája, statisztikusként.

A 20. század elején a holland–magyar kapcsolatok új impulzust kaptak. Ekkor jelentek meg H.A.C. Beets-Damsté Mikszáth-fordításai, amelyek 1904-ben a *Bede Anna tartozásával* kezdődtek. Ezt követte 1908-ban A *Szent Péter esernyőjének* (valószínűleg németből való) fordítása *De wonderparaplunek* (1908) (Csodaesernyő) címmel – a címválasztást feltehetően a katolikusnak vélt hangzás tompítása indokolja.

Molnár Ferenc darabjait színpadra is vitték. *Az ördög* c. vígjátékát *De duivel* címmel 1910-ben mutatták be, 1912-ben pedig *A testört* – először *De lijfgarde* (A testőrség), majd *De gardeluiten* (A testőr) címmel. Ezt követték a *Liliom* (1916), *A Pál utcai fiúk* (1938), majd a *Játék a kastélyban* (1949), az *Olympia* (1958) és *A farkas* (1964). Molnár színdarabjai nagy hatással voltak a holland drámaíráshoz is, Amy de Hertog (1889–1958) például, 'A holland Molnár' ragadványnevet kapta.

Az I. világháború után további fordítások jelentek meg. Herczeg Ferenc *A kék róka* (1919), Harsányi Zsolt *Magyar rapszódia*, Körmendi Ferenc *Budapesti kaland* vagy Földes Jolán *A halászó macska utcája* is megjelent hollandul.

A Tanácsköztársaság után magyar, főleg baloldali és zsidó értelmiségiek érkeztek Hollandiába, köztük Révész Géza pszichológus, egyetemi tanár; Frid Géza zongoraművész és zeneszerző. Az egyetemi magyar nyelvoktatás Elly Hoekstra utrechti egyetemi magántanár közreműködésével kapott elismerést, később az oktatás Groningenben, majd 1978-tól Amszterdamban is elindult.

Madelon Lulofs író, aki a magyar származású Székely László kelet-indiai ültetvényes felesége volt, férje segítségével Márait és Zilahyt fordított hollandra, társszerzőkként pedig *Rubber* (1931), *Gumi* (1937), *Koeli* (1932) (*Őserdő rabjai*, 1934) című regényeikkel szereztek hírnevet. Mindkét nyelvterületen otthonosan mozogtak. Lulofs férje *Őserdőtől ültetvényig* (1933) és *Rimbu* (1942) c. könyveit is lefordította hollandra.

Zenei téren a 19. században Liszt Ferenc, a 20. században pedig Bartók és Kodály műveitől és dicsőítésüktől voltak hangosak a koncerttermek.

A 20. század elején a holland képzőművészek a *De Stijl* (A stílus) (1917–1931) című havilap köré tömörültek, alapítói között azonban megtaláljuk Huszár Vilmos festőművészt és tervezőt is. (Később, 1985-ben a Sjarel Ex és Els Hock *Vilmos Huszár schilder en ontwerper* (Huszár Vilmos festő és tervező) címmel – a hágai Gemeentemuseum műveivel együtt – kiállítás is rendeztek, amely elkerült Pestre is. Ezenkívül a *Vrij Nederland* (Szabad Hollandia) c. hetilap is szentelt különszámot Huszárnak.) A *De Stijl* 1922. júliusi száma a magyar kultúra jegyében készült. Közltek többek között Kassák három *Bildarchitektur* (Képarchitektúra) című képét, valamint Moholy Nagy László cikkeit is, aki a hollandiai bútor és építészeti stílusra volt hatással. Bekerült Breuer Lajos munkássága is, aki az Amerikai Egyesült Államok hágai nagykövetségének épületét tervezte.

Az 1950-es években a Hollandiában élő magyar származású egyetemi hallgatók megalapították a Hollandiai Mikes Kelemen Kört (1951–2001), amely a magyar tudományos és főleg irodalmi élet működését segítette. Szintén ebben az időszakban, a hidegháború alatt jelent meg Sivirsky fordításában Mikszáthtól a *De dove smid* (A süket kovács, 1949) és a *De dolle graal Pongrácz* (Beszterce ostroma). Ezenkívül hollandul olvashatóvá vált Gárdonyitól a *De slaven van God* (Isten rabjai, 1948), Zilahy Lajostól az *Ararát* (1950), valamint Illés Bélától a *Fegyvert és vitézt éneklek is Een lied van de vrijheid* (Szabadság dala, 1951). Ugyanebben az időben Frid Géza Bartók-egyesületet alapított, Dedinszky Erika költő és műfordító pedig a film-csereforgalomban vállalt szerepet, valamint a Kodály-módszer szerinti zeneoktatást közvetítette Hollandiában.

Sivirsky 1957-ben készítette el *Holland nyelvkönyvét*, amelyet az 1956-os magyar menekültek számára írt, a gyors és hatékony hollandnyelv-tanulást megcélozva. A 15 leckéből álló nyelvkönyv elsősorban gyakorlati céllal íródott. Az I. rész a holland nyelvsajátosságokkal és a mondattannal foglalkozik, a II. rész a szófajttannal és az alaktannal, a III. pedig a szóképzéssel. A IV. rész a függelék, amely igeragozási táblázatokat, továbbá használati utasításokat és fordítási feladatokat tartalmaz megoldókulccsal. A kötet érdekessége továbbá, hogy minden 5. leckét ismétlés, összefoglalás követ. Szintén külön érdekesség, hogy a könyv folytatásokban a belga Cyriel Buysee novellájából közöl szövegrészleteket, majd ezek alapján magyaráz el egyes nyelvi-szerkezeti sajátosságokat és gyakoroltat nyelvtant. A tankönyv célja az ismétlésre épülő, autodidakta módon történő nyelvtanulás elősegítése.

Sivirsky munkásságát a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1991-ben a III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson Lotz János-emlékéremmel ismerte el.

Irodalom

Beke Mihály András 1985. Egyetemi magyaroktatás Hollandiában. *Köznevelés* 17: 13–17.

Sivirsky Antal 1957. *Holland nyelvkönyv*. Becht, Amsterdam.

Sivirsky Antal 1973. *Magyarország a 19. századi holland irodalom tükrében*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Sivirsky Antal 1986. *A holland–magyar kulturális kapcsolatok öt évszázada*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Gúti, Erika

Following Sivirsky – Additions to Dutch–Hungarian cultural relations

Antal Sivirsky was a literary historian, a translator, and a teacher of the Dutch language. He was of Hungarian, but he spent his adult life in the Netherlands. He promoted Hungarian–Dutch cultural relations. This study explores the appearance and reception of Hungarian culture in the Netherlands from the 19th century through Sivirsky's works.